

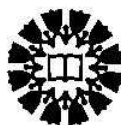
۱۵۰۷۱۵۶

نظارت و ارزشیابی در آموزش عالی

دکتر عباس بازرگان
دکتر مفصود فراستخواه

تهران

۱۳۹۶

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)
پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

سرشناسه: بازرگان هرنیدی، عباس، ۱۳۲۱-

عنوان و نام پدیدآور: نظارت و ارزشیابی در آموزش عالی / عباس بازرگان، مقصود فراستخواه. مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ده، ۵۰۱ ص.: جدول.

فروست: «سمت»؛ ۲۰۴۷. علوم تربیتی؛ ۱۳۴.

شابک: ۳-۰۴۰۱-۰۲-۹۷۸-۶۰۰-۲۳۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی:

Abbas Bazargan, Maghsoud Farasatkah.
Monitoring and Evaluation in Higher Education.

یادداشت: کتابنامه: ص. ۴۷۹-۵۰۱.

موضوع: آموزش عالی - ارزشیابی

موضوع: Education, Higher - Evaluation

موضوع: دانشگاه‌ها و مدارس عالی - ارزشیابی

موضوع: Universities and Colleges - Evaluation

موضوع: آموزش عالی - ایران - ارزشیابی

موضوع: Education, Higher - Iran - Evaluation

موضوع: دانشگاه‌ها و مدارس عالی - ایران - ارزشیابی

موضوع: Universities and Colleges - Iran - Evaluation

شناسه افزوده: فراستخواه، مقصود، ۱۳۳۸-

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی.

The Organization for Researching and Cataloging University Textbooks in the Humanities (SAMT), Institute for Research and Development in the Humanities.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۶ ب ۲ ن ۶۱۲۳۳۱/۶

رده‌بندی دیویی: ۳۷۸

شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۹۸۵۸۶

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

نظارت و ارزشیابی در آموزش عالی

دکتر عباس بازرگان و دکتر مقصود فراستخواه

چاپ اول: بهار ۱۳۹۶

تعداد: ۵۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: سمت

چاپ: گلها (قم)، صحافی: زرین (قم)

قیمت: ۲۳۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

سخن «سمت»

یکی از هدف‌های مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاه‌ها بوده است و این امر، مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنایی و مسأله‌ای این علوم است.

سازمان انقلاب فرهنگی در این زمینه گام‌هایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضای می‌کرد که سازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۳/۱۲/۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها» را، که به اختصار «سمت» نامیده می‌شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم پردازد و در رشته‌های مختلف علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و محققان بسیار پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن باید به تدریج و پس از انتقادهای و یادآوری‌های پیاپی ارباب نظر به دست آید. انتظار دارد که این بزرگواران را این همیاری و راهنمایی دریغ نورزند و با پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند. کتاب حاضر برای دانشجویان رشته علوم تربیتی گرایش مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی در مقطع کارشناسی ارشد به عنوان منبع اصلی درس «نظارت و ارزیابی در آموزش عالی» به ارزش ۲ واحد تدوین شده و برای سایر رشته‌ها و مقاطع در درس ارزیابی آموزشی قابل استفاده است. امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار	۱
فصل اول: مفاهیم اساسی در ارزشیابی آموزش عالی	۹
۱-۱ تعریف برخی مفاهیم اساسی: اندازه گیری، ارزشیابی، نظارت، ممیزی، ...	۱۰
۲-۱ مبانی فلسفی ارزشیابی	۳۰
۳-۱ جایگاه ارزشیابی در حیطه‌های آموزشی و فرایند مدیریت آموزش عالی	۴۴
۴-۱ جایگاه ارزشیابی در فرایند یاددهی و یادگیری	۴۶
۵-۱ مفهوم کیفیت در آموزش عالی	۴۷
۶-۱ الگوی عناصر سازمانی و سایریران ارزشیابی	۴۹
۷-۱ سطوح ارزشیابی در آموزش عالی: سرد، رنامه گروه‌های آموزشی / ...	۶۱
۸-۱ خلاصه فصل	۶۳
فصل دوم: الگوهای متداول ارزشیابی در آموزش عالی	۶۵
۱-۲ مقدمه	۶۶
۲-۲ الگوهای ارزشیابی آموزشی و کاربرد آن‌ها در آموزش عالی	۶۶
۳-۲ طیف الگوهای ارزشیابی آموزشی	۷۰
۴-۲ مراحل طراحی و اجرای یک طرح ارزشیابی در نظام آموزش عالی	۷۳
۵-۲ خلاصه فصل	۷۸
فصل سوم: فرهنگ کیفیت و نقش آن در عملکرد مطلوب دانشگاه‌ها	۷۹
۱-۳ مقدمه	۸۰
۲-۳ مؤلفه‌های فرهنگ کیفیت و الگوهای آن	۸۱
۳-۳ نقش یادگیری فردی و جمعی در اشاعه فرهنگ کیفیت فعالیت‌های دانشگاهی	۸۷
۴-۳ دسته‌بندی دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی به منظور ...	۸۸

۹۱	۵-۳ چالش‌های اشاعه فرهنگ کیفیت در دانشگاه‌ها
۹۳	۶-۳ خلاصه فصل
۹۴	فصل چهارم: تجربه ارزیابی آموزش عالی در ایران و برخی کشورهای دیگر
۹۵	۱-۴ سابقه ارزیابی دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی در ایران
۱۰۲	۲-۴ زیرنظام‌های آموزش عالی ایران و نقش ارزیابی در ارتقای کیفیت آن‌ها
۱۱۱	۳-۴ نگاهی به تجربه‌های ارزیابی آموزش عالی در جهان
۱۴۴	۴-۴ تجربه سایر کشورها
۱۴۹	۵-۴ خلاصه فصل
۱۵۱	فصل پنجم: ارزش‌های درونی و برونی برای ارتقای کیفیت آموزش عالی
۱۵۲	۱-۵ مقدمه
۱۵۲	۲-۵ چهارچوب ارزش‌های درونی و برونی
۱۵۸	۳-۵ تاریخچه ارزش‌های درونی و برونی آموزش عالی در ایران و تأملی در ...
۱۶۲	۴-۵ کوشش برای ساختارسازی ارزش‌های درونی
۱۶۵	۵-۵ به سوی کارآمدی ارزش‌های درونی و برونی در آموزش عالی ایران
۱۷۳	۶-۵ خلاصه فصل
۱۷۵	فصل ششم: رویکردهای جایگزین در ارزیابی کیفیت آموزش عالی
۱۷۶	۱-۶ مقدمه
۱۷۸	۲-۶ سابقه پیدایش رویکردهای نو در ارزیابی آموزش عالی
۱۷۹	۳-۶ رویکرد پیمایش مواجهه دانشجویان با زندگی دانشگاهی
۱۸۵	۴-۶ رویکرد نشانه‌گذاری در سنجش کیفیت دانشگاهی
۱۸۹	۵-۶ ارزیابی دستاوردهای یادگیری برای بازنمایی کیفیت آموزش عالی
۱۹۲	۶-۶ خلاصه فصل
۱۹۳	فصل هفتم: گردآوری داده‌ها برای ارزیابی در آموزش عالی و ...
۱۹۴	۱-۷ مقدمه
۱۹۶	۲-۷ انواع ابزار گردآوری داده‌ها برای ارزیابی در نظام آموزش عالی

۱۹۸	۳-۷ رویکردهای ارزیابی در فرایند یاددهی، یادگیری و سنجش آموخته‌های ...
۲۰۶	۴-۷ طبقه‌بندی هدف‌های یادگیری آموزشی و کاربرد آن در سنجش آموخته‌ها
۲۱۵	۵-۷ انواع آزمون‌ها برای سنجش آموخته‌ها
۲۲۰	۶-۷ آزمون‌های پیشرفت تحصیلی
۲۲۱	۷-۷ جدول هدف-محتوا و نقش آن در تدوین آزمون‌های پیشرفت تحصیلی
۲۲۳	۸-۷ اصول تهیه آزمون‌های چهارگزینه‌ای
۲۲۵	۹-۷ پوشه عملکرد و نقش آن در سنجش آموخته‌های دانشجویان
۲۳۰	۱۰-۷ نشان نمره‌گذاری و نقش آن در سنجش آموخته‌های دانشجویان
۲۳۵	۱۱-۷ ویژگی‌های فنی ابزار اندازه‌گیری
۲۴۱	۱۲-۷ اصول تدوین سؤال مطلوب در ارزیابی یادگیری دانشجویان
۲۴۶	۱۳-۷ اصول پیشنهاد مسئله منظور اقدام برای بهبودی فرایند ...
۲۴۹	۱۴-۷ خلاصه فصل
۲۵۱	فصل هشتم: ارزیابی برنامه‌ها - رسم و آموزش عالی
۲۵۲	۱-۸ مقدمه
۲۵۳	۲-۸ مؤلفه‌های ارزیابی برنامه درسی
۲۵۷	۳-۸ الگوهای ارزیابی برنامه درسی
۲۵۸	۴-۸ استفاده از الگوی کرک پاتریک برای ارزیابی برنامه درسی
۲۶۰	۵-۸ استفاده از الگوی سیپ برای ارزیابی برنامه درسی
۲۶۳	۶-۸ استفاده از الگوی هدف‌گرا (تایلر) برای ارزیابی برنامه درسی
۲۶۴	۷-۸ ارزیابی برنامه‌های درسی میان‌رشته‌ای
۲۶۶	۸-۸ خلاصه فصل
۲۶۸	فصل نهم: ارزیابی کیفیت تدریس به وسیله دانشجویان و استفاده از آن در ...
۲۶۹	۱-۹ مقدمه
۲۷۰	۲-۹ چگونگی یادگیری و اصول تدریس مطلوب
۲۷۴	۳-۹ تأثیر سه عامل برونی بر فرایند یاددهی-یادگیری
۲۷۷	۴-۹ نگاهی به سنجش‌های ارزیابی دانشجویان از تدریس
۲۷۹	۵-۹ مقیاس‌های نظر سنجی دانشجویان درباره تدریس

- ۶-۹ ایرادهای وارد بر مقیاس های نظرسنجی دانشجویان درباره تدریس
- ۷-۹ اصول اخلاقی در اجزاء نظرسنجی دانشجویان درباره تدریس
- ۸-۹ ابزار اندازه گیری کیفیت تجربه دانشجویان در آموزش دانشگاهی
- ۹-۹ استفاده از نتایج ارزشیابی دانشجویان از تدریس برای توسعه حرفه ای ...
- ۱۰-۹ خلاصه فصل
- فصل دهم: ارزیابی فعالیت های پژوهشی در آموزش عالی
- ۱-۱۰ مفاهیم اساسی در ارزیابی فعالیت های پژوهشی
- ۱۰-۱ تعریف تحقیق
- ۲-۱۰ تعریف ارزیابی تحقیق
- ۴-۱۰ دسته بندی تحقیق
- ۵-۱۰ فرایند ارزیابی فعالیت های پژوهشی دانشگاهی
- ۶-۱۰ ملاک ها و شانکرهای ارزیابی فعالیت های پژوهشی
- ۷-۱۰ مراحل ارزیابی علمی و روش های فعالیت های پژوهشی دانشگاهی
- ۸-۱۰ خلاصه فصل
- فصل یازدهم: ارزیابی نظام های آموزش عالی باز، برخط (الکترونیکی) و از راه دور
- ۱-۱۱ مقدمه
- ۲-۱۱ نگاهی به نظام های آموزش عالی باز، برخط، از راه دور و انعطاف پذیر
- ۳-۱۱ سیاست ها و رهنمودهای ارتقای کیفیت آموزش عالی باز، برخط، ...
- ۴-۱۱ داده های حاصل از «پوشه های ثبت واقعه» برای تحلیل راهبردی کیفیت ...
- ۵-۱۱ نگاهی به آنالیتیک یادگیری و کاربرد آن در ارتقای کیفیت ...
- ۶-۱۱ الگوهای ارزیابی نظام های آموزش عالی باز، برخط و از راه دور
- ۷-۱۱ تدوین الگویی بومی برای ارزیابی نظام های یادگیری الکترونیکی
- ۸-۱۱ چگونگی استفاده از الگوی بومی ارزیابی نظام های یادگیری الکترونیکی
- ۹-۱۱ خلاصه فصل
- فصل دوازدهم: از رتبه بندی دانشگاه ها تا ارزیابی برای بهبود مستمر کیفیت ...
- ۱-۱۲ جنبش ارزیابی و اعتبارسنجی آموزش عالی در جهان در ...

- ۳۴۵ ۱۲-۲ از ارزیابی بوروکراتیک و رتبه‌بندی تا ارزیابی برای بهبود ...
- ۳۵۱ ۱۲-۳ سنجش هدف‌های نظام دانشگاهی: گامی به سوی ارتقای کیفیت آموزش عالی
- ۳۵۴ ۱۲-۴ کاربردی از ابزار سنجش هدف‌های دانشگاهی
- ۳۵۵ ۱۲-۵ فرارزیابی (ارزیابی طرح‌های ارزیابی)
- ۳۵۷ ۱۲-۶ مثالی از روش اجرای فرارزیابی
- ۳۵۸ ۱۲-۷ خلاصه فصل
- ۳۶۰ فصل سیزدهم: «رتبه‌بندی گروه‌های آموزشی، دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های ...
- ۳۶۰ ۱۳-۱ مقدمه
- ۳۶۲ ۱۳-۲ مبانی و مباحث طبقه‌بندی
- ۳۶۷ ۱۳-۳ نگاهی به طبقه‌بندی ملی جهانی در آموزش عالی
- ۳۷۳ ۱۳-۴ چهارچوب مفهومی رتبه‌بندی
- ۳۸۹ ۱۳-۵ خلاصه فصل
- ۳۹۱ فصل چهاردهم: نهادینه شدن ساختار ارزیابی درونی و بیرونی در آموزش عالی
- ۳۹۱ ۱۴-۱ مقدمه
- ۳۹۳ ۱۴-۲ مروری بر پیشینه ساختارسازی برای ارزیابی آموزش عالی در ایران
- ۳۹۶ ۱۴-۳ راهبردهای ساختارسازی در آموزش عالی
- ۴۰۰ ۱۴-۴ چگونگی نهادینه شدن ساختار ارزیابی درونی و بیرونی
- ۴۰۷ ۱۴-۵ خلاصه فصل
- ۴۰۹ پیوست‌ها
- ۴۰۹ پیوست «الف-۱»: پرسش‌نامه سنجش هدف‌های دانشگاهی
- ۴۲۲ پیوست «الف-۲»: پرسش‌نامه سنجش هدف‌های گروه آموزشی برای ارزیابی درونی
- ۴۲۹ پیوست «ب»: پرسش‌نامه سنجش کیفیت خدمات دانشگاهی
- ۴۳۷ پیوست «پ»: پرسش‌نامه سنجش کیفیت همایش‌ها (سمینارها)
- ۴۳۹ پیوست «ت»: الزامات ارزیابی کیفیت سیستم‌های یادگیری الکترونیکی
- ۴۵۸ پیوست «ث»: بیانیه کنفرانس یونسکو درباره آموزش عالی برای همه

پیوست «ج»: پرسش‌نامه فراارزیابی طرح‌های ارزیابی در آموزش عالی	۴۶۳
پیوست «چ»: پرسش‌نامه خودارزیابی کیفیت تدریس	۴۶۶
پیوست «ح»: برنامه کارگاه آموزشی طراحی تجربه‌های یادگیری	۴۶۹
کتابنامه	۴۷۰

www.ketab.ir

پیشگفتار

نقش آموزش عالی در قرن بیست و یکم متحول شده است. از یک سو از این قرن، با عنوان قرن یادگیری و عصر دانش بنیان یاد می شود و از سوی دیگر، در این قرن، توسعه پایدار کشورها مورد توجه اصلی سیاست گذاران و تصمیم گیرندگان قرار گرفته است که در زمینه توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی فعالیت می کنند. بنابراین، نقش آموزش عالی در این قرن، بیش از پیش تعیین کننده است؛ زیرا نظام آموزش عالی باید با توجه به تأثیر پدید و بر آن، تأثیر بگذارد. در صورتی که چنین باشد، تولید و اشاعه دانش، توسعه انسانی و پرورش نیروهای کارآموده و نیز عرضه خدمات علمی-تخصصی می تواند تأثیر بسزایی لازم برخوردار شود. البته این امر در صورتی رخ می دهد که عوامل نظام آموزش عالی، کیفیت مناسبی داشته باشند.

شایان ذکر است که در سطح جهانی، طبق توصیه های یونسکو (یونسکو، ژوئن ۲۰۱۵) کشورها باید سیاست نظام آموزش عالی را براساس آموزش عالی برای همه، هدایت کنند و آن را از اندیشه به عمل درآورند (ر.ک. به: «ت» در آخر کتاب). اجرای این سیاست، مستلزم آن است که نظام آموزش عالی درحالی که به فرصت های آموزش عالی را برای همه علاقه مندان به صورت برابر و با کیفیت فراهم آورد.

با توجه به پیچیدگی های نظام آموزش عالی، فراهم آوردن کیفیت این نظام، مستلزم توجه به چهار کارکرد مدیریتی به شرح زیر است: ۱) برنامه ریزی؛ ۲) سازمان دهی؛ ۳) هدایت و رهبری؛ ۴) نظارت و ارزشیابی. البته نظارت و ارزشیابی بر سه کارکرد دیگر، اشراف دارد. از این رو، توجه به نظارت و ارزشیابی و ایجاد سازوکار لازم برای آن در آموزش عالی، آن را به سمت تحقق هدف ها، کارآمد کردن و اثر بخش نمودن آن، هدایت می کند.

جمعیت دانشجویی در آموزش عالی، از کمتر از ۱۵۰ هزار نفر در سال ۱۳۵۴ خورشیدی به ۴/۸ میلیون نفر در سال ۱۳۹۴ افزایش یافته است. به عبارت دیگر، در مدت چهار دهه، نسبت تعداد دانشجو به جمعیت ۱۸ تا ۲۴ ساله در آموزش عالی ایران، از حدود ۵ درصد به حدود ۵۰ درصد رسیده است. جمعیت دانشجویی کشور در ده زیرنظام آموزش عالی توزیع شده‌اند. اما آیا این توزیع، با توجه به وظایف و نقش زیرنظام‌های دهگانه، از ترکیب و کیفیت لازم برخوردار است؟ برای مثال، زیرنظم دانشگاه‌های دولتی (جامع دارای هیئت‌مهمزه مستقل) که سابقه‌ای بین هشت ده تا حدود چهار دهه فعالیت علمی را پشت سر گذارده‌اند، فقط نزدیک به ۱۵ درصد کل دانشجویان کشور را دربر دارند؛ درحالی‌که سایر زیرنظام‌های آموزش عالی که بیشتر تحت ارتباط سیاسی-اجتماعی پدید آمده‌اند و به نسبت ۱۰ درصد تا بیش از ۳۰ درصد دانشجویان را ثبت نام می‌کنند، سهم اصلی جمعیت دانشجویی را تشکیل می‌دهند.

با توجه به مراتب بالا، پرسش‌هایی شرح زیر می‌توان مطرح کرد: تا چه اندازه رسالت، مأموریت و هدف‌های دانشگاه‌های کشور از شفافیت برخوردارند؟ تا چه اندازه دانشگاه‌ها به این هدف‌ها توجه دارند؟ تا چه اندازه آنها تحقق می‌بخشند؟ تا چه اندازه پذیرش دانشجو و سایر درون‌دادهای زیرنظام‌های آموزش عالی در جهت تحقق هدف‌های مورد نظر بوده است؟ تا چه اندازه فعالیت‌های آموزشی، پژوهشی و عرضه خدمات تخصصی در زیرنظام‌های آموزش عالی کشور در جهت تحقق رسالت، مأموریت و هدف‌های آنهاست؟ آیا زیرنظام‌های دانشگاهی کشور با تحولات فناوریانه، جهان‌گرایی اقتصادی و کارآفرینی، به نیازهای محیط‌های پیرامونی پاسخ می‌دهند؟ تا چه اندازه زیرنظام‌های دانشگاهی از کیفیت لازم برخوردارند؟ این پرسش‌ها را می‌توان درباره عوامل مربوط به «درون‌دادها»، «فرایندها»، «برون‌دادها» و «پیامد»های زیرنظام‌های آموزش عالی کشور، به صورت یک فهرست طولانی مطرح کرد. پاسخ این پرسش‌ها و پرسش‌های مشابه، مستلزم استفاده از سازوکار نظارت (پایش) و ارزشیابی است.

نظارت و ارزشیابی در آموزش عالی، از یک سو وضعیت مطلوب دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی را بازتاب می‌دهد، و از سوی دیگر، وضعیت موجود آن‌ها را در مقایسه با وضعیت مطلوب، مقایسه می‌کند. بر این اساس، نظارت و ارزشیابی به بهبود مستمر و بالا بردن کیفیت دانشگاه‌ها و سایر مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی، در زمینه تحقق رسالت و هدف‌هایشان، یاری می‌دهد.

هدف این کتاب، فراهم آوردن زمینه‌ای برای ایجاد درک مشترک درباره مفاهیم، الگوهای فراگیر، روش‌ها، رویکردها و چگونگی نظارت و ارزشیابی در آموزش عالی است. حوزه ارزشیابی آموزشی به طور عام و ارزشیابی آموزش عالی به طور خاص، گرایش از رشته اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی در حوزه علوم تربیتی است. این رشته از علوم تربیتی، از چپستی، چگونگی و چرایی گردآوری داده‌ها و اطلاعات برای مقاصد تصمیم‌گیری درباره پدیده‌های نظام آموزشی (و در اینجا آموزش عالی)، به منظور اقدام برای بهبودی، سخن می‌گوید. شایسته یادآوری است که دو واژه ارزشیابی و ارزیابی در این کتاب، به طور مترادف به کار برده شده‌اند.

با توجه به اینکه بر پایه یکی از تقسیم‌بندی‌ها، ارزشیابی به دو نوع تکوینی و پایانی دسته‌بندی می‌شود، باید گفت که نظارت (ارزیابی) همان ارزشیابی تکوینی است. این نوع ارزشیابی در فرایند اجرای امور برای بهبود و دستیابی به هدف‌های مورد نظر صورت می‌گیرد.

ارزشیابی در آموزش عالی باید به عنوان آینه، به منظور بازتاب این کیفیت و بهبودی مستمر آن عمل کند. در این میان، شفافیت و پاسخ‌گو بودن دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی، اهمیت شایانی دارد. این امر مستلزم آن است که فرهنگ کیفیت در آموزش عالی گسترش یابد.

بنابراین، نظارت و ارزشیابی نه تنها با بازخواست کردن، بازخورد منفی دادن و «کاهش بودجه بر اساس نتایج نامطلوب ارزیابی» متفاوت است، بلکه می‌توان آن را بخشی از مدیریت نتیجه‌گرا^۱ قلمداد کرد. در این نوع مدیریت، نتایج مورد انتظار

از هر نظام دانشگاهی و یا مؤسسه آموزش عالی، از قبل تصریح می‌شود، سپس نظارت و ارزشیابی به عنوان کارکردی از فرایند مدیریت و عملکرد آن، مورد نظر قرار می‌گیرد. در این فرایند، نه تنها مدیران، بلکه تمام اعضای هیئت علمی و سایر کارکنان، باید مشارکت داشته باشند. بدین‌سان، نظارت و ارزشیابی آموزش عالی به تصمیم‌گیری یاری می‌دهد تا فرایند برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، هدایت و رهبری امور دانشگاهی از شایستگی لازم برخوردار شود.

چنان‌که گفته شد و لازم است باز هم یادآوری شود، در این کتاب، واژه‌های ارزش‌ابی و ارزیابی، به طور مترادف - به معنی تعیین، تهیه و فراهم آوردن داده‌ها و اطلاعات برای قضاوت کردن و تصمیم‌گیری به منظور بهبودی - به کار رفته است؛ اما از واژه سنجش برای و تعبیر استفاده شده است: الف) به معنی اندازه‌گیری؛ ب) به معنی ارزشیابی.

در فصل اول به تفصیل درباره سنجش بحث شده است و مفاهیم اساسی در ارزشیابی آموزش عالی عرضه گردیده است.

در فصل دوم، الگوها و رویکردهای متداول در ارزشیابی آموزش عالی بررسی شده است. در این فصل، ضمن اشاره به طیف گسترده‌ای از الگوهای ارزشیابی آموزشی، کاربرد آن‌ها نیز در آموزش عالی بیان شده است. علاوه بر آن، چگونگی برنامه‌ریزی و اجرای یک طرح ارزشیابی در آموزش عالی، به تفصیل بیان گردیده است.

در فصل سوم سخن از فرهنگ کیفیت است و درباره رابطه آن با فرهنگ سازمانی بحث می‌شود. همچنین در این فصل، چگونگی اشاعه فرهنگ کیفیت در دانشگاه‌ها بازنمایی می‌شود و چالش‌های مربوط به آن ذکر می‌گردد.

در فصل چهارم، تجربه‌های ارزیابی آموزش عالی در ایران و برخی کشورهای دیگر، بیان شده است. در این زمینه، سابقه و تاریخچه‌ای از ارزیابی در آموزش عالی ایران عرضه می‌شود. سپس از تجربه ارزیابی در آموزش عالی ایالات متحده آمریکا به عنوان کشوری که قدیم‌ترین تجربه را در ارزشیابی مستمر آموزش عالی دارد، سخن رفته است. در دنباله این فصل، تجربه برخی از کشورهای منتخب

در قاره‌های مختلف از جمله اروپا (شامل کشورهای دانمارک، سوئد، نروژ و هلند) و آسیا (شامل چین، اقلیم هنگ کنگ و هند) بیان می‌گردد و تجربه‌های حاصل از ساختارسازی و استفاده از ارزیابی برای بهبود کیفیت آموزش عالی مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

در فصل پنجم، درباره ارزیابی درونی و برونی برای اعتبارسنجی و بالا بردن کیفیت در آموزش عالی بحث می‌شود. در این زمینه، فرایند ارزیابی درونی به تفصیل شرح داده می‌شود. سپس نقش استانداردها یا الزامات برای قضاوت درباره کیفیت واحدهای سازمانی آموزش عالی (گروه آموزشی/ دانشکده/ دانشگاه) بیان می‌گردد. همچنین فرایند ارزیابی بیرونی (برونی) و مراحل آن ذکر می‌شود. در پایان هم از ساختار سازی برای ارزیابی درونی سخن می‌رود.

فصل ششم به رویکردهای جایگزین در ارزیابی کیفی تر در آموزش عالی اختصاص دارد. در این فصل رویکرد پیمایش مواجهه دانشجویان با زندگی دانشگاهی^۱ و «پیمایش سنجش تجربه دانشجویان نسبت به خدمات دانشگاهی» بیان می‌شود. همچنین رویکردهای نشانه‌گذاری^۲، سنجش دستاوردهای یادگیری^۳ عرضه می‌گردد.

در فصل هفتم، بحث از چگونگی گردآوری داده‌ها برای ارزیابی آموخته‌های دانشجویان در آموزش عالی است. در این زمینه، ابتدا طبقه‌بندی هدف‌های آموزشی و نقش آن‌ها در تدوین ابزار اندازه‌گیری آموخته‌ها عرضه می‌شود؛ سپس رویکردهای جدیدتری، مانند پوشه عملکرد و نشانه‌های یادگیری (روبریک) شرح داده می‌شود. همچنین چگونگی اطمینان یافتن از قابلیت اعتماد و اعتبار ابزار اندازه‌گیری بیان می‌گردد. سرانجام اصول روال مطلوب یا به‌روش^۴ در ارزیابی یادگیری دانشجویان شرح داده می‌شود و تأثیر اندازه‌گیری دستاوردهای یادگیری بر کیفیت آموزش عالی مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

در فصل هشتم، دربارهٔ ارزیابی برنامه‌های درسی بحث می‌شود. در این زمینه، مؤلفه‌ها و ملاک‌های ارزیابی برنامهٔ درسی عرضه می‌گردد. همچنین سه الگوی ارزشیابی که کاربرد بیشتری در ارزیابی برنامهٔ درسی دارند، بررسی می‌گردد. در پایان هم، چگونگی ارزیابی برنامه‌های میان‌رشته‌ای بیان می‌شود.

در فصل نهم، دربارهٔ ارزیابی کیفیت تدریس توسط دانشجویان و استفاده از آن در توسعهٔ حرفه‌ای اعضای هیئت علمی سخن می‌رود. برای این منظور، ابتدا اصول تدریس مطلوب ذکر می‌شود؛ سپس سه عامل برونی که بر فرایند تدریس یادگیرنده اثر می‌گذارد، بازنمایی می‌گردد. همچنین سنجه‌های ارزشیابی دانشجویان از تدریس و مقامات‌های آن، مورد نظر قرار می‌گیرد. در ادامهٔ فصل نهم، اصول اخلاقی مربوط به اجرای نظرسنجی دانشجویان بیان می‌گردد و ضرورت استفاده از نتایج ارزشیابی در برنامه‌های حرفه‌ای اعضای هیئت علمی، شرح داده می‌شود.

فصل دهم به ارزیابی فعالیت‌های پژوهشی در آموزش عالی اختصاص دارد. در این زمینه، ضمن بیان مفاهیم اساسی، چگونگی ارزیابی درونی فعالیت‌های پژوهشی بیان می‌گردد. برای این منظور، ملاک‌ها و نشانگرهای ارزیابی نظام پژوهشی دانشگاه/ مؤسسهٔ آموزش عالی یا پژوهشی نشان داده می‌شود و چگونگی ارزیابی پژوهش مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

در فصل یازدهم، ارزیابی نظام‌های آموزش عالی، از، برخط (الکترونیکی) و از راه دور بیان می‌شود. برای این منظور، ضمن اشاره به «معیارهای رایج در ارزیابی نظام‌های یادشده، تدوین الگوی بومی برای ارزیابی نظام یادگیری الکترونیکی ارائه می‌گردد. همچنین، چگونگی استفاده از این الگو، شرح داده می‌شود. برای این منظور، الزامات ارزیابی (پیوست «ت») عرضه می‌گردد.

در فصل دوازدهم، بحث از رویکرد رتبه‌بندی دانشگاه‌هاست و جنبه‌های مثبت و منفی آن، شرح داده می‌شود. همچنین این رویکرد با رویکرد ارزیابی برای بهبود کیفیت نظام‌های دانشگاهی مقایسه می‌گردد و به این نکته اشاره می‌شود که زیان‌های رویکرد رتبه‌بندی دانشگاه‌ها بیش از مزایای آن است.

در فصل سیزدهم، سخن از رویکردی است که بتوان جایگزین رتبه‌بندی کرد و آن، رویکرد طبقه‌بندی است. به عبارت دیگر، فصل یادشده چگونگی طبقه‌بندی گروه‌های آموزشی (یا دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی) را به تفصیل شرح می‌دهد. در صورتی که طبقه‌بندی صورت گیرد، پس از آن می‌توان در هر طبقه به رتبه‌بندی دست زد.

سرانجام در فصل چهاردهم، چگونگی نهادینه شدن ساختار ارزیابی درونی و برونی در آموزش عالی ایران مورد تحلیل قرار می‌گیرد. در این باره ضمن اشاره مجدد به پیشینه ارزیابی مستمر در ایران، درباره راهبردهای ساختارسازی و کاربرد آن، بحث می‌شود؛ سپس، با استفاده از یافته‌های پژوهشی در مقیاس ملی و بین‌المللی، چگونگی نهادینه شدن ساختار مناسب برای ارزیابی درونی و برونی در آموزش عالی ایران بیان می‌گردد.

امید است که مطالب این کتاب مورد استفاده دانشجویان علوم تربیتی، به ویژه رشته آموزش عالی و نیز دست‌اندرکاران آموزش عالی کشور، از جمله مدیران، اعضای هیئت علمی و کارشناسان دانشگاهی کشور قرار گیرد.

عباس بازرگان

(دانشگاه تهران)

مهرداد فراستخواه

(مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی)